

A héber nyelv története

BMA-HEBD-201

Biró Tamás

*Koltai Kornélia
korábbi diáinak
felhasználásával!*

9. A bibliai héber: klasszikus, posztklasszikus.

Különböző hagyományok: LXX, tiberiási héber, szamaritánus héber.

2022. április 20.

Szociolingvisztika

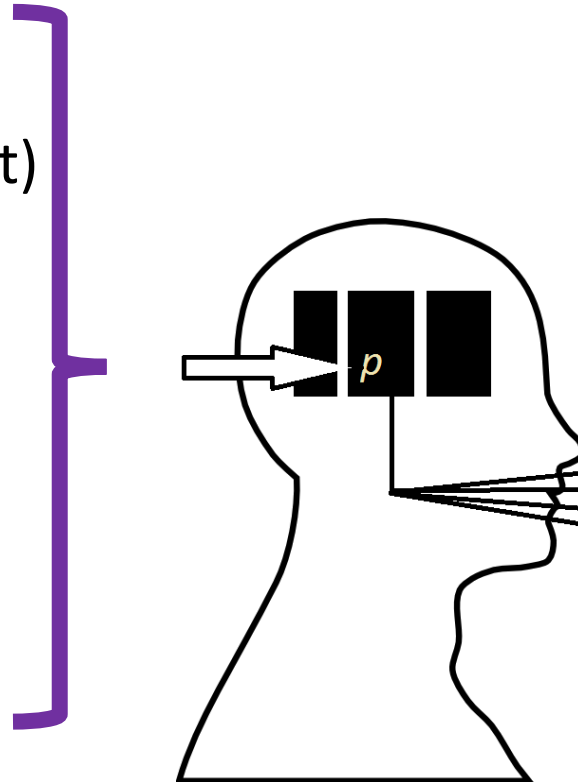
(néhány kiegészítő-ismétlő dia)

A szociolingvisztika: *variationist linguistics*.

William Labov

Független változók (magyarázó változók):

- Tér/földrajz (→ dialektológia)
- Idő/kronológia (→ nyelvtörténet)
- Társadalmi osztály, csoport (→ szociolingvisztika eredetileg)
- Műfaj, stílus (→ stilisztika)
- Kontextus, beszédhelyzet (→ pragmatika)
- Stb. stb. stb.

Függő változók (nyelvi változók):

- X fogalom megnevezésére használt lexikai elem (szókincs)
- Egyes fonémák pontos realizációja
- Morfológiai szabályok
- Szórend
- Stb. stb. stb.

A szociolingvisztika: *variationist linguistics*.

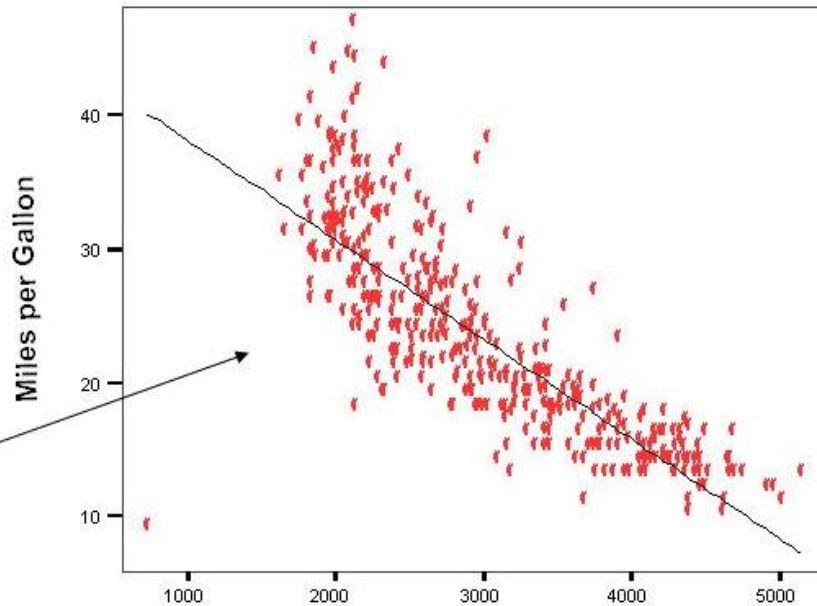
William Labov

Független változók (magyarázó változók):

A legtöbb statisztikai módszer célja:

- Response: MPG
- Explanatory: Weight

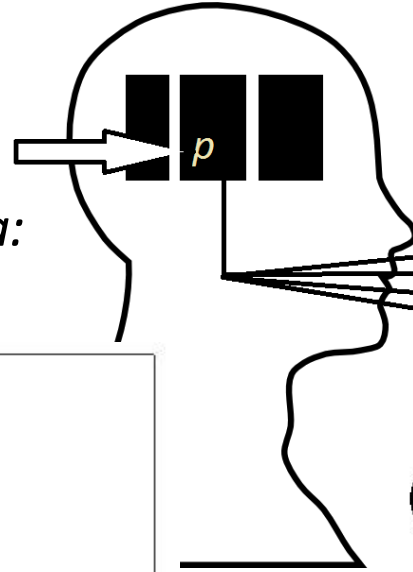
Response Variable (y-axis)

Association

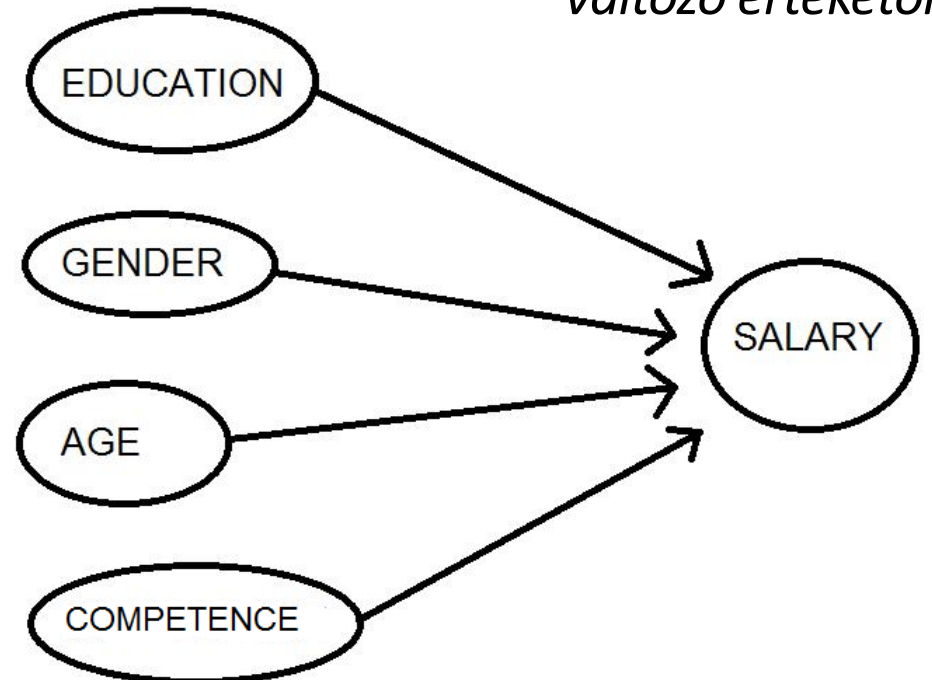
Vehicle Weight (lbs.)

Explanatory Variable (x-axis)

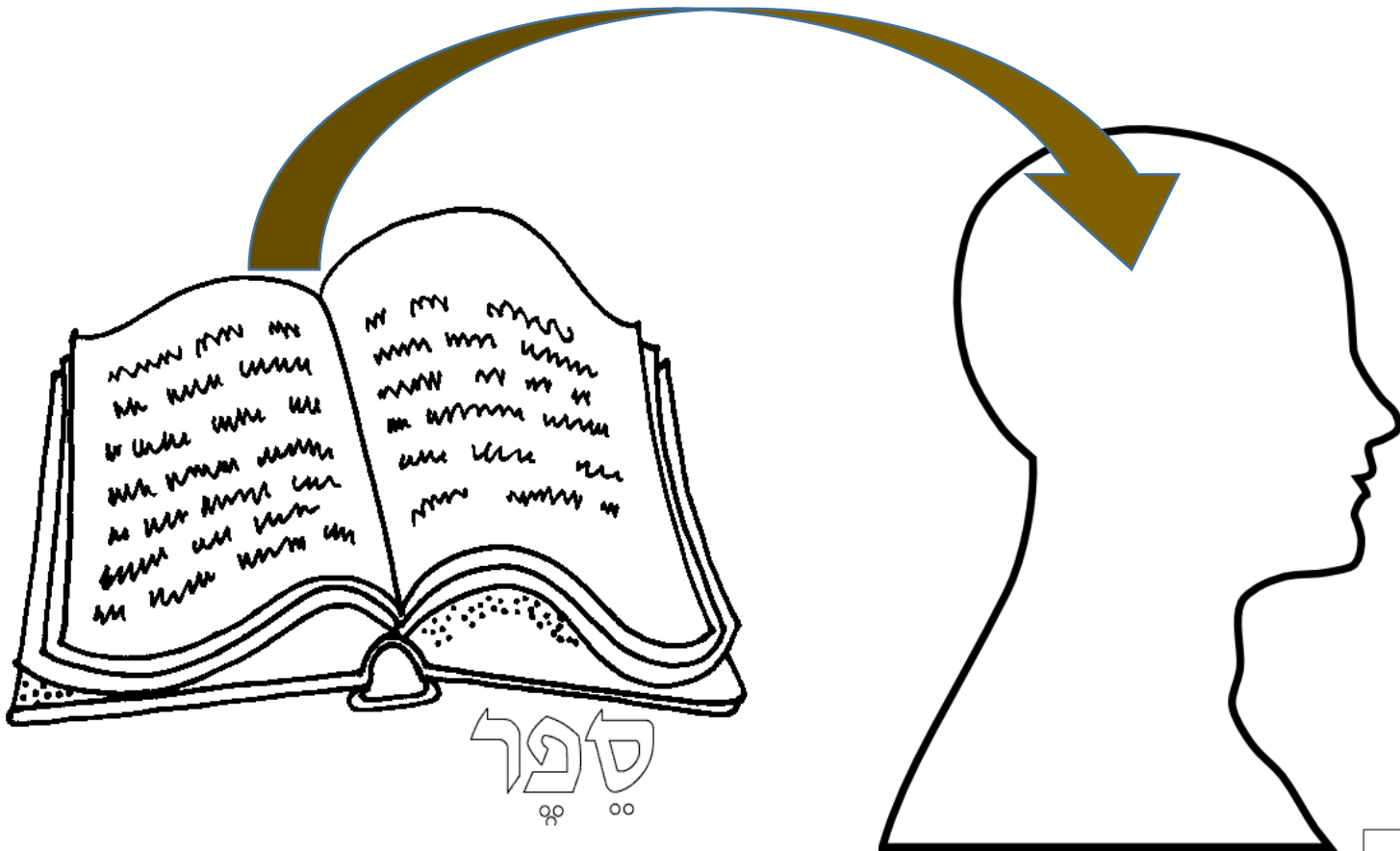
Függő változók (válasz változók):

megérteni, hogyan függ a függő változó (magyarázott változó, válasz) értéke az egy vagy több független (magyarázó) változó értékétől.

„Filológiai nyelvészet”

Hagyományos felfogás: adott korpuszból indulunk ki, annak nyelvét tekintjük a nyelvnek. Ebből másodlagosan következtetünk a korpusz szerzője nyelvére.

ספר

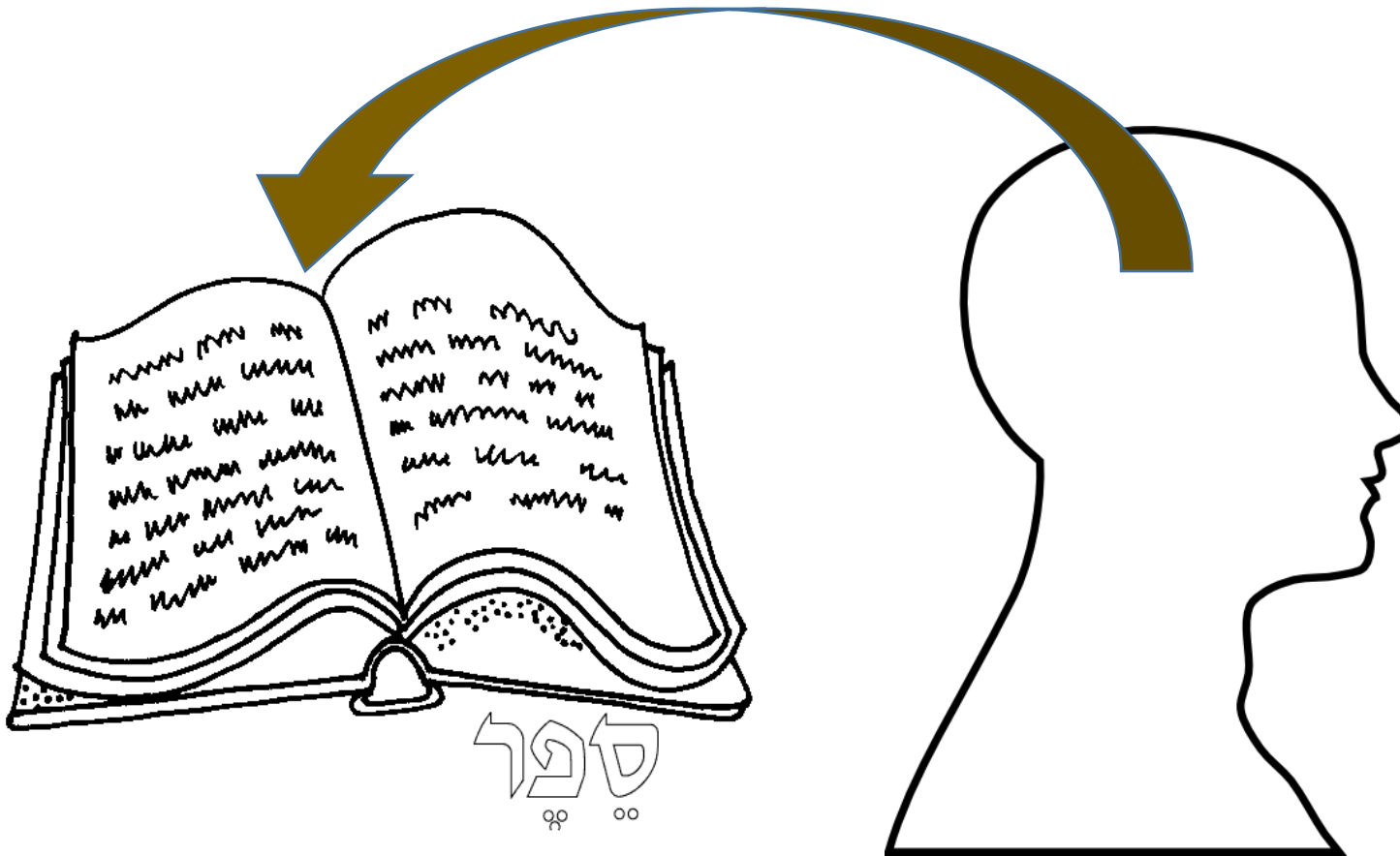
Korpusznyelvészet, számítógépes nyelvészet:
szintén korpuszból állapít meg nyelvtant.

„Filológiai nyelvészet”

Javasolt modern felfogás: a korpusz mint egy beszélő nyelvének a terméke.

Milyen lehetett az a nyelv, amely ezt a terméket eredményezte?

(Vö. Bayesian inference.)

NB: egyáltalán nem biztos, hogy a szöveg szerzője ténylegesen beszélt is ugyanezt a nyelvet.

Héber nyelvtörténet

A klasszikus bibliai hébertől
Qumránig; a szamaritánus héber

Koltai Kornélia diái alapján

Nyelvtörténeti korok

- 1. A fogság előtti próza nyelve, a klasszikus bibliai héber
- 1.5 Átmeneti bibliai héber: 6. század
- 2. Kései bibliai héber: héber a 2. templom korában
  - A kései bibliai héber
  - A bibliai szöveg Septuaginta-tradíciója
  - A szamaritánus tradíció
  - [Qumrán (a következő órán: ld. „*Qumránig*”)]

Az óra anyagának irodalma

- Sáenz-Badillos, Angel, *A History of the Hebrew Language* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 68–75., 112–129., 147–160. o.
- Dobos Károly, Sém fiai. *A sémi nyelvek és a sémi írásrendszerek története* (Budapest: Pázmány Egyetem eKiadó és Szent István Társulat, 2012), 167–170., 172–175., 177–182. o.

A fogság előtti próza nyelve, a klasszikus héber

- Dávidi monarchia: udvarnál és műveltebb körökben használatos, déli nyelvváltozat
  - **kl. héber**: i. e. 7–6. sz. (ill. a babiloni fogság előtti 2 évszázad)
- Gen–2Kir nagy elbeszéléssorozatának írásba foglalása
- Írnoki csoport: sztenderd héber
- Feliratos anyag nagy része is ekkor keletkezett

A fogság előtti korszakban elkezdődő (?) hangváltozások

- szótag-, vagy szóvégi ʁ eltűnése, kihagyása
- *begadkefatok* spirantizációja
- veláris-faringális neutralizáció
- $\text{ʃ}/\text{ʃ}$ neutralizáció
- szegolatizáció
- pretonikus V-nyúlás, C reduplikáció → hangsúly *ultimára* helyeződik át
- Filippi-törvény: rövid /i/ > rövid /a/ / zárt, hangsúlyos szótag
- *attenuáció*: rövid /a/ > rövid /i/ / zárt, hangsúlytalan (kezdő) szótag

A fogság előtti korszakban elkezdődő (?) hangváltozások

- *sewa*-vá redukálódás
- záró gemináta C redukciója
- V-változások laringálisok előtt/után
- dupla laringális + ʁ redukció
- intervokalikus /h/ eltűnése
- faringálisok, laringálisok gyengülése
- diftongusok monoftongizációja
- kötőhangzók

Bizonyos alaktani, mondattani jelenségek megszilárdulása

- a határozott névelő-használat
- a tárgyjelölő prepozíció használata
- *waw* consec. (← a proto-héber *préteritum*-funkcióját idézi)
- aszindetikus szerkezet csökkenő száma
- hangsúly: *ultima/penultima*
- *prefix-, suffix-conjugatio*: aspektuális, modális színezet
- igei módok korlátozott száma (*cohortativus* kialakulása)
- *inf. abs.* (jól behatárolható,) korlátozott használata: emfatikus, narratív funkció, *inf. const.* széles körű elterjedése

A klasszikus héber nyelv szókinccse

Bibliai korpusz nem összevethető egy élő nyelv szókinccsével, mert:

- bizonyos fogalomkörökben gazdag
  - mezőgazdaság: földművelő, állattenyésztő életforma, a víz természetes előfordulásai, esőzések stb.
  - katonaság, politikai berendezkedés

Nyilván volt szó arra, hogy 'hangya'.

Jövevényszavak: sémi (akkád, ugariti, föníciai)-nem sémi (sumer, egyiptomi)

Kése i bibliai héber

Héber a 2. templom korában

(Héber Biblia, Qumrán, Septuaginta-tradíció,
szamaritánus héber)

- babiloni fogság: fordulópon
  - monarchia vége, társadalmi struktúrák összeomlása
  - fogság után: felső, képzett, iskolázott réteg hazatérése → mély változások a nyelvben
1. a kollokviális nyelv hatása
  2. a birodalmi arámi befolyása, jelentősége
  3. magas presztizsú fogság előtti nyelvváltozat:
a sztenderd modell-értéke

Héber a 2. templom korában: a kései bibliai héber

- fogság utáni bibliai könyvek:
nagyon különböző nyelven + stílusban íródtak
- a kutatás kezdetei (20. sz. eleje): a biztosan fogság utáninak ítélt könyvek összevetése a fogság előttiekkel → pl. a párhuzamos szakaszok összevetése Krón. / és a Sám./Kir. könyveivel, egyéb összevetések
→ kései bibliai héber sajátosságainak a meghatározása

A kései bibliai héber

a) arámi dominancia:

Eszter (későbbi), Qohelet, Én. én., Ezra (korábbi), Nehemia, Dániel (későbbi), 1&2 Krón. (korábbi), Jób (- különálló: archaizmusok, dialektális sajátosságok)

b) alig mutat arámi hatást, de: kollokvialis formákban bővelkedik:

Rút, Ékha, prófétai könyvek (Ezékiel stb.), zsoltárok, bölcsességi könyvek (pl. Példabeszédek)

A kései bibliai héber szemléltetése az 1/2Krón. sajátosságain keresztül

- Helyesírás: plénébb, *mater lectionis*ok kiterjedtebb használata
- Morfológia: főnévi morfémaképletek: מַמְלָכָה > מְלָכוֹת; דְּמִשְׁקָא > דְּמִשְׁקֵי (disszimiláció)
- Névmások, partikulák: אֲנֹכִי > אֲנִי; אֵל > לְ; מִפְּנֵי > מִלְּפָנַי; אֵיךְ > הֵיךְ ('hogyan')
- Szókincs: biz. plur.-formák előtérbe helyezése a sing.-szal szemben: דְּמִיָּם, פְּסָהִים, dupla pluralisok st. constr.-ban: אֲנָשֵׁי שְׂמוֹת; תְּרָשֵׁי עֵצִים ('híres-neves férfiak') → előremutat az RH felé

A kései bibliai héber szemléltetése az 1/2Krón. sajátosságain keresztül

- 1/2Krón.
- Szókincs: קְדוֹנָה; בִּירָה ('erődítmények'); אֲגָרָת; פְּתָה;
spec. kifejezések: טוֹב עַל ('elfogadható vki számára')
- Szintaxis: arámi hatás + belső fejlődés eredménye:
- olykor a *waw consec.* kerülése, + biz. személytelen konstrukciók kerülése (*inf. const.* + לֵּי helyett: part., prefix-ragozás), + *inf. abs.* kerülése (figura etymologica tagjaként), + *inf. const.* + *prep.*: szintén nem túl gyakori
- + a tárgyi prepozíció használata fokozatosan csökken, tárgyi suff-os igék preferálása, לֵּי tárgyjelölő szerepben (arámi)

A kései bibliai héber szemléltetése az 1/2Krón. sajátosságain keresztül

- határozott névelő: névelős alárendelés – a vonatkozói alárendelés jelölése
- névelő: előfordul *suff.-conjugatio* esetén (הַנְּמַצְאוֹ)
- szokatlan szórend: שְׁלֵמָה מֶלֶךְ
- nincs *nun-paragogicum*, nincs *cohortativus* (mint az igék hosszabb alakja)
- P 2/3. *fem. suff*-ok helyett *masc. suff*-ok (igék, főnevek): egyeztetés hiánya (*incongruentia?*)
- szóismétlés: 'minden egyes'-értelemben: לְבֹקֶר לְבֹקֶר 'minden egyes reggel'/'sok' értelemben: גְּבִים גְּבִים 'sok tó'
- רַבִּים / רַבּוֹת 'sok'-jelentésben minőségjelzőként a főnevek előtt

A kései bibliai héber szemléltetése az 1/2Krón. sajátosságain keresztül

- partikulák megváltozott használata:
- אַךְ jelentésváltozásai ('bizony', 'bizonyosan') / > (ellentétes, kizáró értelmű kötőszó: 'csak'), ill. kiveszése אֲנִי kiveszése
- אֲלֵּי jelentése gyakran עַל-é (*vice versa*)
- עַל irányjelölő használata
- אֲבָל ('valóban, tényleg, csakugyan') > ('de')
- כִּי אִם ('de csak, kivétellel') kiterjedt használata
- אֲזַ + suff.-conjugatio
- אֲצֵל mint prepozíció (egyebek helyett), kül. igék után, pl. יָשַׁב / בָּא

A kései bibliai héber sajátosságai: összefoglalás

- aspektus → Igeidők
- suff-ragozás: múlt idő, pref.-ragozás: jövő, part.: jelen
- körülírás gyakorisága
- hosszabb, rövidebb igeformák elveszése
- modális különbségek elveszése, eltűnése,
- waw. consec. csökkenése
- partikulák számának növekedése, használati körök megváltozása, prepozíciók kombinációi
- elavult szavak elhagyása, szemantikai mezők kiterjesztése
- szókölcsonzás: perzsa, görög, arámi

A bibliai héber tradíciói:
a Septuaginta

A bibliai szöveg Septuaginta-tradíciója

- alexandriai hagyomány: i. e. 3.—i.sz. 1.
- legkorábbi kéziratok: i. e. 2. sz. (töredékek)
- teljes kéziratok: Codex Vaticanus, Codex Sinaiticus (i. sz. 4.), Codex Alexandrinus (i. sz. 5. sz.)
- hangtani téren érdekes:
- laringálisok nem-jelölése,
- a $\aleph$ kettőzése,
- a veláris zöngés frikatíva γ -ként jelölése (vö. **G**áza, **G**omorra – hb. $\aleph$) → veláris-faringális szembenállás (ğajin [γ] vs. ‘ajin [$\aleph$], [x] vs. [$\aleph$])
- bizonyos *begadkefatok* spirantizációjának nem-jelölése stb.

Az ׀ átírása a Septuagintában: ∅ ~ γ

- Deut 2,23:

וְהַעֲוִים הַיֹּשְׁבִים בְּהַצְרִים עַד-עֲזָה כַּפְתָּרִים הַיְצְאִים מִכַּפְתָּר הַשְּׁמִידִם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם:

καὶ οἱ **Ευαῖοι** οἱ κατοικοῦντες ἐν ασηρωθ ἕως **Γάζης**, καὶ οἱ Καππάδοκες οἱ ἐξελθόντες ἐκ Καππαδοκίας ἐξέτριψαν αὐτούς καὶ κατωκίσθησαν ἀντ' αὐτῶν.

- 2Kir 8,26:

בֶּן-עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחֻזְיָהוּ בְּמֶלְכוֹ וַשָּׁנָה אֶחָת מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם וַיְשֵׁם אֹמֵר עֲתַלְיָהוּ בֶת-עֶמְרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

υἱὸς εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν Οχοζιας ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτὸν καὶ ἐνιαυτὸν ἕνα ἐβασίλευσεν ἐν Ἱερουσαλημ, καὶ ὄνομα τῆς μητρὸς αὐτοῦ **Γοθολια** θυγάτηρ **Αμβρι** βασιλέως Ἰσραηλ.

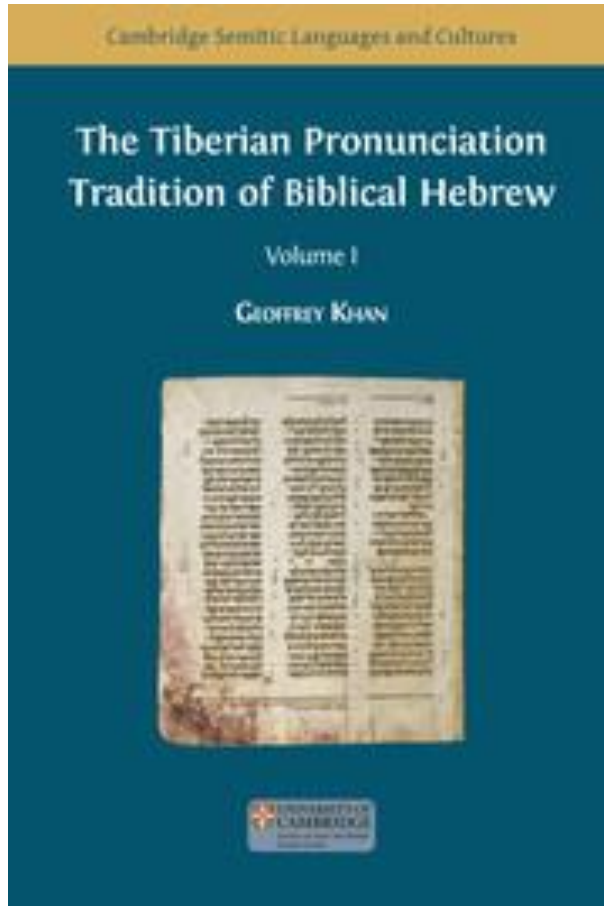
A bibliai héber tradíciói:

a tiberiási maszoréta héber

A HB utolsó egységesítése: a maszoréták tevékenysége

- arab „filológusok” koráni szöveg egységesítésére irányuló tevékenysége
→ i. sz. 7–10. században
- Három maszoréta iskola:
  - ❑ Észak-Izrael: tibériási tradíció
    - Ben-Aser/Ben-Naftali-féle iskola* → a tudományos kiadások a tibériási „filológusok” által kialakított szöveghagyományt közvetítik
→ **tibériási héber** (saját nyelvi nézeteik tükrözése, arámi befolyás, indokolatlan szubjektív rekonstrukciók)
  - ❑ Palesztinai tradíció
  - ❑ Babilóniai tradíció

Geoffrey Khan, *The Tiberian Pronunciation Tradition of Biblical Hebrew. Volume I.*

- <https://books.openedition.org/obp/16842>

Mi is a „bibliai héber”?

- TH: Tiberiaszi héber:

*ahogy azt a tiberiási maszoréták kanonizálták,
+ valamely kiejtési hagyomány szerint.*

- „Historical Hebrew”, „Judean Canaanite”, „Iron Age Literary Hebrew”:
*amely nyelvet a bibliai korban (mikor is pontosan?)
beszéltek, de legalábbis írásban használtak.*

Bibliai (tiberiási) arámi

- 22) *hū gālē ‘ammīqātā u-msattrātā
yāda‘ mā ba-ḥašōkā
u-nhōrā ‘immeh šrē*
- 23) *lāk ‘elāh ‘abāhātī mhōdē u-mšabbah ‘anā
dī hokmtā u-gbūrtā yhabt lī
u-k’an hōda‘tānī dī b’ēnā minnāk
dī millat malkā hōda‘tānā*

(כב) הוּא גַלְא עַמְיִקְתָּא וּמְסַטְרָתָא יָדַע מָה בְּחַשׁוּכָא וְנִהִירָא וְנִהוּרָא עִמָּה שְׂרָא: (כג) לָךְ אֵלֵּה אַבְהָתִי מְהוּדָא וּמְשַׁבַּח אַנְהָ דִּי חֻכְמָתָא וְגַבּוּרְתָּא יְהַבְתָּ לִּי וְכַעַן הוֹדַעְתַּנִּי דִּי בְּעֵינָא מְנַךְ דִּי מַלְתָּ מְלֻכָּא הוֹדַעְתַּנָּא:

Rekonstruált (történelmi) [korai] középarámi

- 22) *hū gālē ‘ammīqātā wa-masattarātā
yāda‘ mā ba-ḥašōkā
wa-nahōrā ‘emmeh šarē*
- 23) *lākā ‘elāh ‘abāhātī mahōdē wa-mašabbah ‘anā
dī hokmtā wa-gabūrtā yahábtā lī
wa-ka’an hōda‘tānī dī ba‘ēnā mennākā
dī mellat malkā hōda‘tānā*

Holger Gzella, *De eerste wereldtaal: De geschiedenis van het Aramees* (Athenaeum – Pollak & Van Genneep, Amsterdam, 2017), pp. 35-37.

²² Ő tárja fel a mélyen elrejtett titkokat; tudja, mi van a sötétségben, és nála lakik a világosság. ²³ Magasztallak és dicsőítelek téged, atyáim Istene, mert bölcsességet és erőt adtál nekem, és most tudtul adtad, amit kértünk tőled, tudtul adtad nekünk a király dolgát. (RUF)

Mi is az a „bibliai héber”, amit elsőévesként tanultunk?

- Kiejtés (fonetika-fonológia):
reneszánsz itáliai, keresztény teológiai, izraeli stb. alapján
vs. askenázi, szfaradi, jemeni... kiejtések.
- Szöveg (fonológia, morfológia, szintaxis...):
„tiberiasi héber” (TH), „maszoretikus héber”
- „Historical Hebrew”, „Judean Canaanite”, „Iron Age Literary Hebrew”

* PROTO-ÉNY-I SÉMI

* PROTO-KÁNAÁNI

* PROTO-HÉBER

TÖRTÉNETI HÉBER

vaskori epigrafikus emlékek

= a kánaáni nyelv judeai dialektusa

= vaskori irodalmi héber

*északi dialektusok ↔
nem irodalmi nyelvváltozatok ↔*

**Tóra, fogság előtti könyvek
fogság utáni könyvek
(pontozatlanul)**

LXX

ÁTÍRÁSOK

SECUNDA

SZAMARITÁNUS HÉBER

TIBERIÁSI HÉBER

MÁS
MASZORÁK

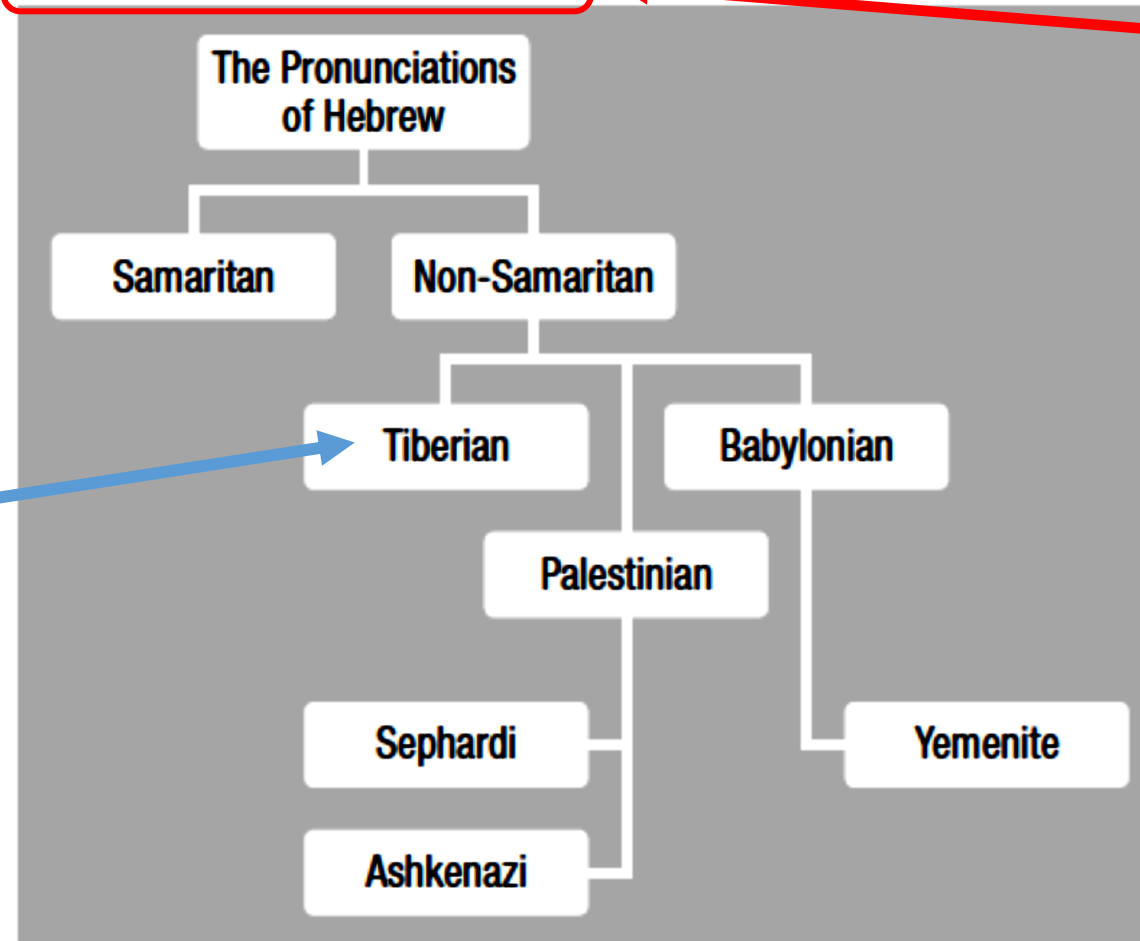
Mi a bibliai héber? Összefoglalás

- Tiberiási maszóra: askenázi (ÉK, DK, Ny...), szfaradi (európai, arab környezet...), jemeni (4-5 hagyomány), izraeli, akadémiai, stb. kiejtésekkel.
- Nem tiberiási maszóra: babiloni maszóra és palesztinai maszóra.
- További ókori vagy az ókorban már elágazó kiejtési hagyományok: Septuaginta, szamaritánus...
- Historical Hebrew: (legalább) három dimenzió:
  - Kronológia: Iron Age I vs. Iron Age II vs. Persian Age
  - Földrajz: Judean Canaanite (*jehudit*) vs. (Northern) Israelite Canaanite
  - Regiszter: Iron Age Literary Hebrew vs. Iron Age Colloquial Hebrew

Kiejtési hagyományok

(Forrás: Encyclopaedia Judaica)

Table 1. Historical classification

a tiberiási héber olyan kiejtési hagyományra épül, amely ma már nem létezik...

Vö. diakrón szemlélet:

történeti leszármazási családfa – mint csoportosítási módszer.

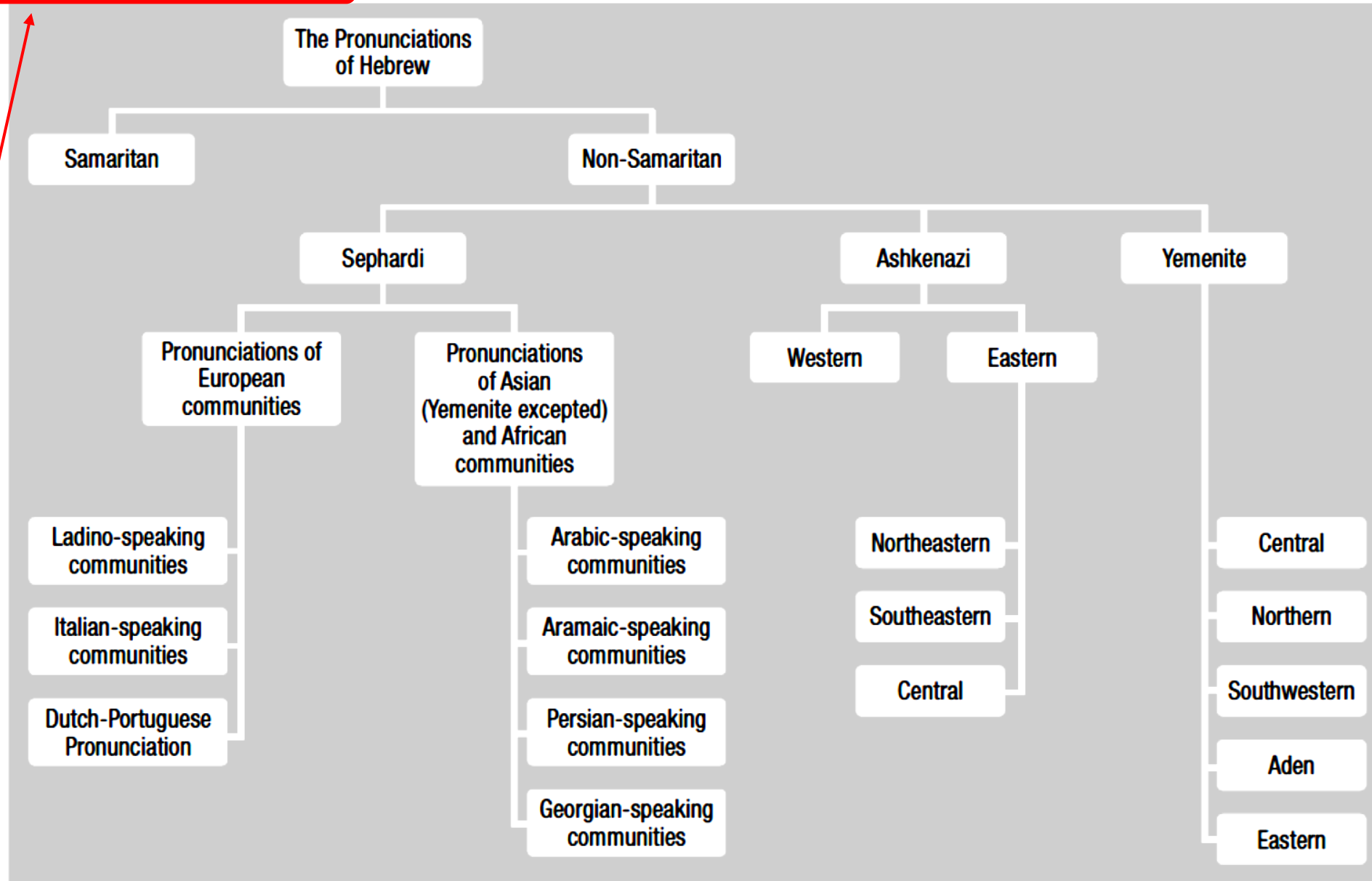
Kiejtési hagyományok

Table 2. Present-day classification

(Forrás:
Encyclopaedia Judaica)

A mai (20. századi)
kiejtések
csoportosítása

Vö. szinkrón szemlélet
mint csoportosítás.

- “One who wishes to be ‘free of the bonds of Masorah’ and to build a complete grammatical description of Biblical Hebrew on the basis of the text as given in the consonants alone (without the pointing) in the books of the Hebrew Bible, assuming that in this way he will be able to describe the language in its ‘original’ form, meaning its form ‘before the Masorah’ – such a person is indulging in fantasy.”

(Ze’ev Ben-Hayyim 2000:4)

A bibliai héber tradíciói:
a szamaritánus héber

Samaritan Hebrew Reading of the text for the Passover Offering (Exod 12)

[https://www.academia.edu/11296456/Samaritan Hebrew recitation of the text for the Passover sacrifice Exod 12 1-6](https://www.academia.edu/11296456/Samaritan_Hebrew_recitation_of_the_text_for_the_Passover_sacrifice_Exod_12_1-6)

שטפן שורש / Stefan Schorch

Reader: The High Priest Aaron ben Ab-Isda ben Jacob
ben Aaron (High priest from 2010-2013)

Recording: March 6th, 2013, Kiryat Luza (Mount
Garizim) by Stefan Schorch

Transcription according to the method established by
Zeev Ben Hayyim

יאמר *wyā'ūmar*
יהוה אל משה ואל אהרן *šēma al mūši wal ārron*
בארץ מצרים לאמר *bāraš mišrām līmor*
החדש הזה לכם *ā:dəš azze lākimma*
ראש החדשים *rē'oš ā:dēšam*
ראישון הוא לכם *rā'išon ū lākimma*
לחדשי השנה *lādēši aššēna*
דברו נא אל כל עדת בני ישראל לאנ *dabbēru nā al kal īdat bāni yišrā'el līmor*
בעשור לחדש הזה *bāšor lādəš azze*
ויקחו להם איש שה לבית אבות *wyiqqā'u lēmma iš šī albat ābot*
שה לבית *šī labbat*

ואם ימעט הבית מהיות משה *wam yim'āṭ abbət mī'ayyot mišši*
ולקח הוא ושכינו הקרוב אל ביתו *wlēqa ū wšēkinu aqqārob al bitu*
במכסות נפשות *bāmaksot nafšot*
איש לפי אכלו *iš alfi aklu*
תכסו על השה *taksu 'al ašši*
שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם *šī tāməm zākar ban šēna yēyyi lākimma*
מן הכשבים ומן העזים תקחו *man akkišbām wman ā'izzam tiqqā'u*
והיה לכם למשמרת *wēyya lākimma almašmārət*
עד ארבעה עשר יום לחדש הזה *'ad ar'bā 'āšar yom lādəš azze*
ושחטו אתו *wšā:tu [BH: wšaṭtu] ūtu*

A Gerizim-hegy napjainkban, Náblusz szélén

Szamaritánusok a Gerizim-hegy tetején

A szamaritánus Tóra

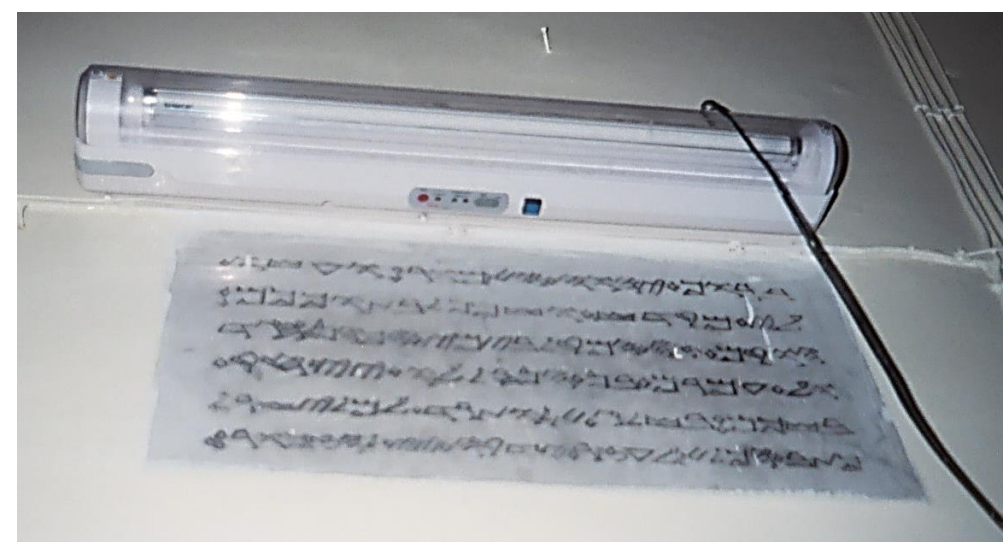
Szamaritánus lakás

<http://birot.hu/courses/hbnyt1/szamaritanusok/index.html>

Szamaritánus zsinagóga

<http://birot.hu/courses/hbnyt1/szamaritanusok/index.html>

A szamaritánus héber

- Információink alapját képezik:
  - A szamaritánus Tóra középkori kéziratok (legkorábbi: 11. sz.)
  - Középkori arab nyelvű grammatikai munkák
  - A szamaritánus közösség körében továbbélő kiejtési hagyomány tanulmányozása (a 19. sz.-tól kezdődően)

A szamaritánus héber

- I. e. 2. sz.-tól: a *héber szamaritánus változata*

→ nyelvcsere:

- *Szamaritánus arámi*: i. sz. első századok

- A héber aliturgiai használatra szorul vissza

→ nyelvcsere:

- *Arab*: arab hódítás után

- (→ a szamaritánus héber újjáéledése: *pijjutok*: 14. sz.)

- Napjainkban is: liturgiai használat

A szamaritánus héber

- Az Asszír Birodalom területéről az i. e. 722 után az egykori északi országrész területére telepítettek és az „őslakosok” leszármazottjai — ?
- Északi hagyomány — ?
- Ősi héber kiejtés, grammatikai jelenségek-szabályok megőrzése — ?
- Avagy / is: divergens későbbi fejlődés, arámi és arab hatás stb. — ?
- Az ősi héber (paleo-héber) írásrendszer megtartása

- A szamaritánus Tóra és a maszorétikus szöveg közti eltérés: kb. 6000 helyen:
- (1) Ortográfiai variánsok. (2) Pusztán eltérő szövegolvasatok.
(3) Ideológiai különbségek: a Gerizim-hegy szentségére utaló szövegrészek.

Részlet a szamaritánus Tórából a kiejtést tükröző átírással

כי בשם יהוה אקרא	<i>kī afšam šēma iqra</i>
והבו גדל לאלהינו	<i>wābu gādal lēluwwīnu</i>
הצור תמים פעלו	<i>aṣṣor tāməm fā'ēlu</i>
כי כל דרכיו משפט	<i>kī kal dērēko mašfaṭ</i>
אל אמונה ואין עול	<i>il āmūna wīn ūl</i>
צדיק וישר הוא	<i>šādəq wyāšar ū</i>
ברוך אלהינו לעולם	<i>bārok ēluwwīnu lūlam</i>
וברוך שמו לעולם	<i>bārok šēmu lūlam</i>

A szamaritánus héber legfontosabb
sajátságai a tibériási héberrel összevetve:
Hangtan

- nincs *sewa*
- bizonyos magánhangzók redukciója és kihagyása
- segédhangzók/kötőhangok kialakulása
- a laringálisok és a faringálisok közti neutralizáció

A szamaritánus héber legfontosabb sajátságai a tibériási héberrel összevetve: Hangtan

- azonos V-ok közt eltűnik: םל (lēm), i és más V közt dupla j: םאדם (mijjādam), u/o és más V közt dupla ww: כחי (kuwwi), C és V közt kiesik
- V-nyúlás, C-kettőzés
- proklitikus partikulák után (-ב, -ל, -ו) eltűnik: ׀ és az ע
- *begadkefatok*: פ mindig spiráns, ב bizonyos fonetikai pozícióban, ג, ד, כ, ת mindig explozíva
- 20 C-fonéma: ה/ה neutralizáció és a ש/ס neutralizáció

A szamaritánus héber legfontosabb sajátságai a tibériási héberrel összevetve: Hangtan

- nincs kánaáni hangtörvény, nincs *attenuáció*
- $aj > \bar{i}$, de: egyéb, új diftongusok keletkezése
- nincs *sewa*-vá redukálódás, nincs *patah furtivum*, jellemző: disszimiláció
- *ʔ-prostheticum*
- ʔ ott is C, ahol vokalizálódik a tibériásiban
- *penultima*-hangsúly megőrzése

A szamaritánus héber legfontosabb sajátságai a tibériási héberrel összevetve: Alaktan

- igeörzsek: eltűnik a *hof'al*, *pu'al*,
viszont: kétféle *pi'él*, *nif'al* (reduplikációtól függően)
- (nincs *qal* passzív → *nif'al*)
- *ethp'el*-szerkezetek (arámi befolyás)
- személyes névmások: pl. אַתְּ (S/2, f.)
- *qal*: perf. csak *qātal* impf. csak *jiqtal*
- 6 különböző aktív participium
- szegolata-főnevek: mint a tibériási *pauzális* formák
- ősi accusativus-maradványok

A szamaritánus héber legfontosabb sajátságai a tibériási héberrel összevetve: Mondattan

- a vonatkozó alarendelő kötőszó / vonatkozó névmás gyakori használata
- szám-használat sajátosságai: pl. páros testrészek egyes számú használata
- waw consec. + perf. eltűnése
- az ismeretlen gyökök, *hapax legomenonok* eltűnése, helyettesítése ismert, gyakran használt kifejezésekkel

Szamaritánus-projekt: *Edition of the Samaritan Pentateuch*

- Prof. Stefan Schorch (Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg), Prof. Zsengellér József (KRE, HTK)
- a szamaritánus Tóra szövegkritikai kiadásának létrehozása és publikációja
- a Ms. Dublin Chester Beatty Library 751 alapján – legősibb teljes szövegtanú (1225)

Válogatott szakirodalom a szamaritánusokról

- Zsengellér József, *Gerizim as Israel. Northern Tradition of the Old Testament and the Early History of the Samaritans* (Utrecht: Faculteit der Godgeleerdheid, Universiteit Utrecht, 1998).
- Ben-Hayyim, Ze'ev, *A Grammar of Samaritan Hebrew. Based on the Recitation of the Law in Comparison with the Tiberian and Other Jewish Traditions* (Jerusalem – Winona Lake: The Hebrew University Magnes Press – Eisenbrauns, 2001).

Válogatott szakirodalom a szamaritánusokról

- Zsengellér József, ed. / Tawa, Habib – Thompson, Thomas L. – Schorch, Stefan – Knoppers, Gary N. – Dusek, Jan – Mor, Menahem – Kartveit, Magnar – Nodet, Etienne – Hjelm, Ingrid – Tal, Abraham – Florentin, Moshe etc., *Samaria, Samaritans, Samaritans. Studies on Bible, History and Linguistics* (Studia Judaica, 66; Studia Samaritana, 6 Berlin – Boston – Göttingen: De Gruyter, 2011).
- Anderson, RT – Giles, T *The Samaritan Pentateuch. An Introduction to its Origin, History and Significance for Biblical Studies* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2012).

Viszlát jövő szerdán!